

ПРИЛОЗИ ЗА ПОЕТИКУ БРАНИСЛАВА ПЕТРОВИЋА

Зборник радова
са научног скупа
одржаног 10. маја 2018. у Чачку,
у оквиру програма
55. „Дисовог пролећа”

55.

ДИСОВО
ПРОЛЕЋЕ

Издавачи Институт за књижевност и уметност, Београд
Градска библиотека „Владислав Петковић Дис”, Чачак

Рецензенти Др Саша Радојчић
Др Бојан Јовић
Др Предраг Петровић

- ◆◆◆ Зборник је резултат рада на научном пројекту „Смена поетичких парадигми у српској књижевности двадесетог века: национални и европски контекст” (178016) који финансира Министарство за просвету, науку и технолошки развој Републике Србије.

- ◆◆◆ Штампаче зборника *Прилози за поезију Бранислава Пејровића* омогућио је Град Чачак.

Прилози за поетику Бранислава Петровића

Зборник радова

Уредник
Др Драган Хамовић

ИНСТИТУТ ЗА КЊИЖЕВНОСТ И УМЕТНОСТ
ГРАДСКА БИБЛИОТЕКА „ВЛАДИСЛАВ ПЕТКОВИЋ ДИС“
Београд – Чачак, 2019.

САДРЖАЈ

Увод

БРАНА И ЊЕГОВИ БУДУЋИ ЉУДИ (Драган Хамовић)	11
---	----

Прилози

Јован Делић

„СУДИЋЕ НАМ БУДУЋИ ЉУДИ”: ВИЗИЈА И ОСЈЕЋАЊЕ ИСТОРИЈЕ У ПЈЕСНИШТВУ БРАНИСЛАВА ПЕТРОВИЋА	17
--	----

Драган Хамовић

ЈЕЗИК У ИГРИ: ИЛИ ПОЕТИЧКИ РИНГИШПИЛ БРАНИСЛАВА ПЕТРОВИЋА	45
--	----

Ђорђе Десџић

ОЧУЋЕЊЕ У ПОЕЗИЈИ БРАНИСЛАВА ПЕТРОВИЋА: ОД ЕГЗАЛТАЦИЈЕ ДО ДЕКОНСТРУКЦИЈЕ	57
---	----

Соња Миловановић

ПОЕТИЧКИ ПРИНЦИП ДЕЗИЛУЗИЈЕ И РЕТОРИЧКЕ ФИГУРЕ У РАНОЈ ПОЕЗИЈИ БРАНИСЛАВА ПЕТРОВИЋА	67
--	----

Јана М. Алексић

ИЗГРАДЊА ПЕСМЕ: МЕТАПОЕТИЧКА КОНСТРУКЦИЈА БРАНИСЛАВА ПЕТРОВИЋА	91
---	----

Зорана Ојачић

ПОЕТИКА ЧУДА БРАНИСЛАВА ПЕТРОВИЋА: ПЕСНИЧКА ФИЛОЗОФИЈА ЗА НАЈМЛАЂЕ	127
---	-----

<i>Недељка В. Бјелановић</i> ЛИК ВЕЧИТЕ ДЕВОЈЧИЦЕ У ЉУБАВНОЈ ПОЕЗИЈИ БРАНИСЛАВА ПЕТРОВИЋА	145
<i>Никола Маринковић</i> ФИГУРА РАТНИКА У ПОЕЗИЈИ БРАНИСЛАВА ПЕТРОВИЋА	161
<i>Немања Каровић</i> ПЕСНИЧКО ЧОВЕКОЉУБАЊЕ БРАНИСЛАВА ПЕТРОВИЋА	175
<i>Владимир Димитријевић</i> КАКО ЈЕ СВЕТ ПОСТАО ЋУБРИШТЕ: ИЛИ БРАНИСЛАВ ПЕТРОВИЋ И ЛЕОНИД ШЕЈКА У ДИЈАЛОГУ	199
<i>Милица Лазовић</i> ПРЕДОСЕЂАЊЕ БУДУЋНОСТИ БРАНИСЛАВА ПЕТРОВИЋА	213
<i>Миломир Гавриловић</i> ПРЕД ТАЈНОМ РОЂЕЊА И АВАНТУРОМ ЖИВОТА: УПОРЕДНО ЧИТАЊЕ ПОЕЗИЈЕ РАСТКА ПЕТРОВИЋА И БРАНИСЛАВА ПЕТРОВИЋА	229
<i>Оливера Недељковић</i> ПРИЛОЗИ ЗА БИОГРАФИЈУ БРАНИСЛАВА ПЕТРОВИЋА	249
Регистар имена	263

УДК 821.163.41.09-14 Петровић Б.
821.163.41.09-14 Петровић Р.

Миломир Гавриловић

ПРЕД ТАЈНОМ РОЂЕЊА И АВАНТУРОМ ЖИВОТА: УПОРЕДНО ЧИТАЊЕ ПОЕЗИЈЕ РАСТКА ПЕТРОВИЋА И БРАНИСЛАВА ПЕТРОВИЋА*

Апстракт: У раду се анализирају лирски опуси Растка Петровића и Бранислава Петровића са намером да се представе поетичко-тематске сличности и разлике у поезији та два песника. Одговарајући на сопствене тематске преокупације, Бранислав Петровић је реактивирао многа значајна тематска места поезије Растка Петровића. Лирика Бранислава Петровића се може прецизно контекстуализовати у српску поезију двадесетог века тек када се сагледа кроз значајне поетичке везе са поезијом Растка Петровића.

Кључне речи: поезија, поетика, екстаза, тело, мит, тајна рођења, метафизика

Немали је број песама које је Бранислав Петровић посветио како песницима, тако и културним посленицима, али и особама чија се имена не тичу ниједне историје до песникове личне. У збирци *Жежевасион* (2004), две скупине песама, „Посвете” и „Нове посвете”,

* Рад је део истраживања која се врше у оквиру пројекта „Друштвене кризе и савремена српска књижевност и култура: национални, регионални, европски и глобални оквир” (178018), који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

испуњене су посланицима, док је на излазном месту те збирке (али и на излазном месту лирског опуса Бранислава Петровића), песма посвећена Бохумилу Храбалу („Последња посвета”), написана на вест о његовој смрти. Ипак, само су две песме у целокупном Петровићевом опусу именоване према песницима са којима је могао ступити у лирски дијалог или којима је на тај начин могао признати поетички дуг. То су песме „Растко” и „Тин”, које се, издвојене у целину „Два песника”, налазе у збирци песама *О њроклеџа да си Улицо Рије од Фере* (1970). Ове две песме су делимично и скрајнуте унутар лирског опуса Бранислава Петровића, будући да нису прошле селекцију за *Изабране њесме* објављене у Српској књижевној задрузи 1986. године, што је можда и најзначајнија публикација његове поезије тог типа. Песма посвећена Растку Петровићу је, пре свега, пригодног карактера:

РАСТКО

У љубицама и зумбулима
потражи сестро његов лик
у скоку срне преко потока
ослухни брата његов крик

У лелеку наших старица
у девојачким вितिцама
гонетај брата његов стих
у пожарима и тицама

Кад ли те обноћ спопану јаве
кад ли кроз поноре усниш пад
сети се сестро нико ко он
под небесима не би млад

Маторог Перуна учио вину
и удовичким сузама
пјан најлепшу испево песму
и поклонио музама

Легни у траву сестро лепа
с душом у облацима
тако се сестро љубав води
са песницима и мудрацима.

Бранислав Петровић, исписујући готово кроз химнички тон, похвалницу свом старијем презимењаку, прецизно уочава и неколике стабилне поетичке и тематске оквире његове поезије: комплекс телесности и еротичности, дијалог са народном традицијом, као и са културним наслеђем старих Словена, опседнутост младошћу, као периодом истакнутог испољавања тела и духа, специфичан однос према природи и митски подтекст. Песма „Растко” се не може се мерити са врховима поезије Бранислава Петровића. Међутим, будући да њом млађи песник указује на дуг сени и поезији старијег презимењака, песма „Растко” упућује ка одређеним поетичким дуговима и сагласјима.¹

Поетичке и тематске везе два ојуса

Љубомир Симовић је приметио да је поетски текст Растка Петровића „Пробуђена свест (Јуда)” – „програм, који ће у својој поезији, чак и у неким детаљима, спровести Брана Петровић” (Симовић 2012: 324). Песник *Источница* указује и на то да Бранислав Петровић одлучно уводи у поезију мотиве из свакодневног живота, те да из тог тематског језгра произилази опседнутост телесним исказивањима у његовој поезији. Симовић прецизно примећује и два значајна тематска места у поезији Бранислава Петровића, тајну рођења и човекову усмереност ка космичком искуству, која директно упућују и на поезику Растка Петровића (в. Симовић 2012: 324–327). Међутим, поменута тематска поклапања су прецизна тек ако се на трен изузме

1 Растко није једини велики књижевни презимењак са чијим делом поетички кореспондира поезија Бранислава Петровића. Позорност књижевних историчара чекају значајна, можда и неочекивана, поетичка сагласја између монументалног опуса Петра II Петровића Његоша и лирике Бранислава Петровића.

програмски карактер Растковог лирског записа, директно одређен низом авангардних поетичких захтева, који, и када се појаве у делу Бранислава Петровића, појављују се у знатно другачијем поетичком контексту. Тематско-мотивско обнављање одређених Расткових значајних темата које је предузео Бранислав Петровић није поетички усклађено, тако да није оправдана ни тврдња да је Бранислав презузео или спровео у дело Растков нестабилни лирски програм. Оба песничка опуса произилазе из различитог поетичког контекста, и, готово по правилу, тематска додиривања остају само то. Ипак, читав је низ тематских оквира „Пробуђене свести” и, уопште, поезије Растка Петровића, који се, унеколико измењени, могу пронаћи у стиховима Бранислава Петровића.

Најуочљивије је свакако активирање телесности кроз ослобођење тела и откривање „механике еротичких одношаја”, како Растко у „Пробуђеној свести” назива тај однос. „Сва телесна стања, како она анимална тако и она антрополошка, потврђена су у Растковој речи” (Пантић 1999: 190). То *појиврђивање* је значајније јер се самерава са другим дубинским кретањима у поезији Растка Петровића – са понирањима у језик, у мит, у колективно несвесно, у архетипско, у пренатално, и друге просторе на које упућује потрага за примитивним и првобитним искуствима човековог тела и духа. Надовезујући се на цитирани Симовићев став, Бојан Јовић примећује да сличности у поезији два Петровића, пре свега, очитују у истицању телесности и у оквиру митске имагинације оба песника (в. Јовић 1999: 149). Комплекс телесности у поезији Бранислава Петровића посебно се истиче на местима где се могу препознати два гласа (в. Јовић 1999: 147–148). Први глас је везан за мангупско, дечачко кретање кроз свет, и појављује се у песмама у којима се слави исказивање тела и сви остали дамари преко којих лирски субјекти откривају како сопствену телесност, тако и сам свет у којем се она активира. Други глас је везан за певање о жени, и све, у том смеру, досегнуте емотивно-еротске регистре. Тешко је не направити паралелу са Растком Петровићем, код којег је *млагићство* један од поетичких топоса, усклађен са комплексима еротичности и многих других телесних односа. Разлог због којег је инклиниран комплекс телесности је различит у два тумачена опуса. Код Растка, откривање телесности је један од основних поетичких принципа,

који је самерен са другим поетичким тежњама, па и најважнијом – са потребом да се човек искаже преко активирања свих могућих телесних и духовних потенцијала, где је говор тела и говор о телу само један од могућих простора исказивања. Код Бранислава Петровића се телесност истиче из другачијих поетичких потреба и уклапа се у поетичку намеру да се у контакту човека и света, човековом поимању приближе и човек и свет. Кроз телесност се, заправо, конституише први, почетни ступањ откривања човека и света у поезији Бранислава Петровића.

Оба раније поменута гласа, и дечака и љубавника, ипак су истакнуто обележје ране поезије Бранислава Петровића, и могу се приметити превасходно у прве две збирке, у *Моћи њовора* (1961) и *Градилишћу* (1964), док се, у надолазећим збиркама, ти гласови никада не стишавају сасвим, нити нестају, али су ипак оснажени упливом низа искустава кроз које сазрева песнички глас. Тако ће однос према смрти и метафизичком, према оностраном и према пропадању, према позицији човека у целокупном живом и неживом свету преузети тематске преокупације у поезији Бранислава Петровића, док ће дамари тела посустати, барем у оној мери коју захтевају новопронађене или продубљене теме.

Други значајни могући рефлекс из „Пробуђене свести” везан је за страсно упознавање света. Једно је од поетичких основа *Ойкровења* свакако је перцептивно задовољство и радост при приступу изабраним искуствима и феноменима. Поетика откривања и откровења је обликована кроз екстатично упознавање света, искустава и самог човека, као и кроз, како Растко бележи у „Пробуђеној свести”, „ослобођену вољу за непосредност и лепоту”. Рефлекс Расткових трагачких тежњи се, унеколико, може препознати у пустоловини живота, *аванџури дивној* како ју је сам Бранислав назвао (в. Петровић 1999: 240), која представља можда и најзначајнији (синтетички) темат његове поезије, (пored метафизичких трагања), и, у целини, може се окарактерисати управо као перцептивно разумевање универзума у којем се човек обрео. Код Растка Петровића постоји комплекс активације свих нивоа свести и искустава, док код Бранислава Петровића претрајава превасходно емотивно-перцептивни, доживљајни однос према феноменима. Разлика је фундаментална – код Растка

постоји екстаза морања, која је издигнута као поетички принцип. Песникова мисија је сва у напрегнутом труду да се самере границе света и човекове позиције у њему, да се назру суштински понори у човеку. Код Бранислава Петровића је другачије – више је у питању поетички усклађена потреба, а не фатални фиксирани ултиматум, да се представи човек, његове манифестације и жеље, без преке потребе да се пронађу коначни, непроменљиви, одговори. У својим најбољим песмама, Бранислав Петровић и долази до одређених решења, најчешће на егзистенцијалном или метафизичком плану, али његово кретање до њих је различито од Растковог, и на типолошком и на мотивационом нивоу. Почевши од откривања света и тела, Бранислав Петровић ће врло брзо препознати значај тема као што су смрт или бог, па ће, послушјући сопствену унутрашњу поетску потребу и унеколико пратећи унутарњу развојну логику свог лирског опуса, дати одговоре на потражујућа и пронађена питања.

У поезији оба песника приметна је разлика између друштвеног морала и дубљег морала бића, тела и покрета. Расткова поезија је ту свакако на трагу авангардних поетичких захтева. Потражује се нови језик, нови морал, нови човек, у складу са новим временом, насупрот старом, урушеном европском друштву и моралу, и човеку таквог друштва који је немоћан да предузме било какав значајнији чин у обнови света. Такође, у испољавању тела је сакривена снажнија и исправнија морална дијалектика човека, него што је то случај са његовим друштвеним кретањем. Бранислав Петровић пише песме у којима као да исмева канонске вредности грађанског, политичког и друштвеног морала. Очигледан пример је чин „грађења човека”, као у „Првој песми човековој” и бројним другима, где се спајање два пола, преко употребе свакодневног језичког регистра, често усмерава ка ласцивном, шаливом, каткад узвишеном, а каткад и патетичном или гротескном, а понекад чак и анималном регистру. Једна од основних поетичких тежњи у поезији Бранислава Петровића је неометена комуникација са читаоцем. Љубомир Симовић примећује, несумњиво додатно осећајан према таквом тематском одабиру и због сопствене поетике и певања о свакодневним, условно малим стварима, да се и Бранислав Петровић одлучује за исти тематски комплекс, пре свега, желећи да своју поезију, преко употребе колоквијалних језичких

средстава и мотива из свакодневнице, приближи, како га песник *Словенских елеија* назива, „обичном” човеку (в. Симовић 2012: 323–327). Бранислав Петровић у томе најчешће успева. Његова је поезија чврсто постављена у свакодневницу, а ипак је, како ће Симовић приметити, често усмерена на многе значајније теме: „ни код једног нашег песника не може да се нађе тако густа концентрација појмова као што су бескрај, вечност, бесмртност, звезде, свемир (космос), геније, слава и слични” (Симовић 2012: 327).² Питање морала је усклађено са поетичком намером: иронизујући многе друштвене норме, Бранислав Петровић своју поезију приближава читаоцу, а тек потом, кад већ постави препознатљив декор близак свакодневном, може да проговори о метафизичким, егзистенцијалним или каквим другим потребама.

И код Растка Петровића и код Бранислава Петровића наговештене су, а каткад су и сасвим истакнуте, метафизичке тежње. У поезији Бранислава Петровића оне неће доћи до изражаја у првој збирци. Међутим, већ у *Градилишћу* јасније започињу метафизичка трагања, да би се у збирци *О њроклеџа да си Улицо Рије од Фере*, најзначајнијом књигом песама овог песника, потрага за метафизичким одговорима успоставила као значајна, каткад и доминантна поетичко-мотивска, а пре свега, мисаона траса. Ни овде се не може пронаћи дубља паралела, ван мотивског додиривања. Растково исписивање новог човека, урођеног у телесна исказивања довешће до дубоких митских и архетипских, грозничавих, али постојано метафизичких дрхтаја и потицаја. Метафизичке тежње су део Растковог авангардног програма, чије је *Ошкровоње* најистакнутији песнички резултат, и могу се контекстуализовати превасходно у оквиру поетике те збирке, а након тога, и у остатку његовог опуса. Растков човек ће се, ако се не истроши

2 „Петровићева основна сцена је неки стандардни угао градске периферије или купе у возу, или поље, али та сцена, свима позната и интимна, зачас промени оквир и добије космополитске и космичке размере” (Симовић 2012: 327). Слично ће приметити и Бојан Јовић: „Премда су полазни мотиви у његовој поезији узети из свакодневног живота обичних људи (кафане, улице, возови, болнице...), они су у начелу праћени широм перспективом ’космополитске и космичке размере’ у чијем се темељу, у коначном исходу, налази нешто веће и дубље од човековог поимања, нешто тајанствено, несаопштиво” (Јовић 1999: 146–147).

истражујући све дубине и поноре свог искуства, коначно отворити ка космосу. Коментаришући Симовићев став о вези „Пробуђене свести” и опуса Бранислава Петровића, Бојан Јовић указује на једну директну разлику: „Растков песнички субјект пред свешћу о неизбежном нестанку поништава стварност, препуштајући се донекле утешној мисли о цикличном времену, вечитом кругу рођење–смрт–препорођење, док се Бранислављево песничко ја не задовољава таквим решењем, бацајући се изнова у потрагу за емоционалном утехом у безбројним делићима свакодневног живота” (Јовић 1999: 149). Дакле, Растко тражи друге жељене егзистенције, а Бранислав пева о једној јединој, датој.

Код Бранислава Петровића је, такође, очигледно да је човекова метафизичка потреба императив поетике, иако је тематским и језичким регистром у почетним збиркама песник релативизовао ту потребу. Са једне стране, не би ли тематско-језички регистар приближио публици, а са друге, будући да је откривање света кроз језик преузело примат у *Моћи њовора*, да би поставио стабилне тематске оквире на којима ће градити свој песнички свет. Већ у *Градилишту*, па надаље, метафизичка трагања постају значајно присутна, да би касније постала централна опсесија песникова, која ће каткад бити у пуној мери истакнута (*Трајом њрах*, 1976).³

Митски подтекст никада није далеко од поезије оба песника, али опет у различитом кључу. Расткова авангардна провинијенција одвела га је од тада канонских извора европске духовности ка многим скрајнутим искуствима људске свести и културе, а једно од њих је мит: „Окретање унатраг да би се осмислила садашњост и припремила будућност у делу Растка Петровића добија свој колективни вид” (Пантић 1999: 189). Митско постојање цивилизације је облик пренаталног

3 Уп. са: „Почетни песников став према свету јесте емоционално-језичка експлозивна експресивност, усхићена творба света помоћу језика која се проширује и на нејезичко грађење, да би се у потоњој фази пажња песничког субјекта померила најпре на емоционално пригушеније певање о призорима из свакодневног живота, на крају се усмеривши ка опевању оностране тајне која измиче разуму. Тако су, у најширим цртама, у Петровићевом опусу радост и одушевљење животом смењени тамним тоновима наговештаја смрти [...]” (Јовић 1999: 148–149).

цивилизацијског стања, и, у том смислу, жељеног цивилизацијског обзора. Слично је и са позицијом индивидуе, која кроз митско искуство захвата у архетипско, колективно несвесно, неосвешћено и првобитно. Отуд и не чуде многи узуси мита реактивирани у поезији Растка Петровића, будући да је једна од основних његових имагинација митска. Мит је присутан и у поезији Бранислава Петровића, али не системски као у Растковој, нити је то поетичка тежња, најчешће ни потреба. Мит се појављује по ободима поетике, пре свега на оним местима где се капсулирају две важне теме, рођење и смрт, које Бранислав Петровић често позиционира у оквиру цикличне митске парадигме, преко односа према земљи и пропадљивости. Митска цикличност тела, живота и времена присутна је и у поезији Растка Петровића. Међутим, док се Растко фокусира на пропадљивост тела као принцип, и коначност његовог испољавања, барем у *Откровењу*, Бранислав Петровић увиђа да се континуитет досеже тек кроз могућност да се дамари тела одрже чином „грађења” човека, који условљава будуће чинове. Код Растка Петровића је кретање ка митском искуству једно од активираних понирања у традицију, начин да се допре до архетипског и колективног несвесног као облика испољавања човека. Један од јасније исказаних рефlekса таквог поетичког кретања управо је сагласје између цикличности природе и људског тела, али и постојања. Код Бранислава Петровића се пропадање телесног разрешава, поред биолошког континуитета („Прва Песма човекова”, „Рождество или прва птица о ужасима”), на још један, за његову поезику значајан правац – враћањем у природу, што је само још једна од варијација поменутог цикличног митског кретања. Та синергија људске телесности у оквиру свеопштег обнављања у природи ће се појавити у песмама попут „Мој скромни прилог поезији о мору” или „Осећање будућности” („Дивно сам / патнички / свестан / да ће моје кости / травчици некој помоћи да процвета”), све до истакнуте песме „Предосећање будућности”. Тиме је сугерисано двоструко ослобођење којим се разрешава проблем коначности и смрти: човек наставља након смрти да постоји и у својим потомцима и у свету, као његова честица. Померање у мит се указује довољним да донекле релативизује, па и оправда смрт, која прекида велику *авантюру* живота,

као и да пресели смрт на план постојања.⁴ Ипак, митско искуство, иако присутно у стиховима Бранислава Петровића, не активира се често, већ када је потребно одговорити на какву егзистенцијалну или онтолошку запитаност, ако и тада.

Дакле, није поезија Растка Петровића, па ни „Пробуђена свест”, фиксирани депозит мотива и осећајности који директно одређује поезију Бранислава Петровића. Међутим, неколике поетичко-тематске аналогije се лако примећују, иако проистичу из другачијих поетичких потреба. „Пробуђена свест”, као унеколико и програмски текст *Ошкровоња*, управо и јесте не скроз стабилни и поуздани водич кроз осећајност и поетичка кретања те збирке. Сви рефлексии који се могу уочити у поезији Бранислава Петровића или конструисати на основу поредбе два опуса, најпре представљају могући дијалог и могући дијакхронијски развитак једне осећајности и тематике. Та самеравања су вреднија утолико што потичу из другачијих поетичких потреба у оквиру два различита књижевноисторијска контекста, а ипак доводе до превасходно тематских сличности, понекад и разрешења. Стога таква самеравања не треба посматрати као поетички дуг. Бранислав Петровић, као члан послератне генерације модерниста, свакако учествује у општем поетичком таласу којим се ревалоризује и реактуелизује песничко искуство авангарде. Самим тим, млађи Петровић активира неколике Расткове опсесивне теме и моделе, реинтерпретирајући их у сопственом поетичком кључу, и успешно то чини управо зато што, у поетичком смислу, не следи поклонички сенку великог претходника.

4 Бојан Јовић, на примеру „Наше песме”, указује да се код Бранислава Петровића митска циклична поставка односа човек и земља не уважава увек: „Бранислављев лирски субјект, за разлику од Расткових, не налази излаз у будућем препороду заснованом на древним ратарским веровањима – они који су отишли под земљу ту ће и остати, заборављени, као да их никада није ни било” (Јовић 1999: 150). Међутим, Бранислављева свеопшта позитивна аксиолошка поставка позиције човека унутар *аванџуре* живота, назначена антрополошки позитивна разрешења овог питања у неколиким песмама, као у истакнутој песни *„Осећање будућности”*, као и преовлађујући тонови његове поезије, претежу ипак ка утемељеном цикличном разрешењу људске телесности, као значајнијем за поетику Бранислава Петровића.

Ако би се лирски опуси два Петровића могли недвосмислено самерити у једном, то би био истакнути, а каткад и доминантни екстатични тон поезије. Наравно, тонови нису исти код два песника, али је сасвим блиски. Расткова *екстаза* једно је од кључних речи и поетичких одредница *Откровења*, као стање у којем се ствара и као оно што је створено, екстаза уместо уметности. Бранислављева песничка екстатичност, очигледна већ у почетној збирци *Моћ њовора*, развија се на два плана. Први је, условно речено, технички: распојасаност и разиграност језика, екстатични тон пун патоса, метафоричност која одговара каткад и каламбурској употреби језика, изненадни језички и мотивски спојеви, често потакнути потребом да се одређена тема иронизује. Од својих песничких почетака, Бранислав Петровић покушава да испева чудо света у мноштву његових непредвидивих манифестација и да тај осећај света приближи читаоцу. При том активира егзалтирани тон чуђења и патоса којим се пева о свету, телу, човеку и другим појавама које се описују и славе, као и одговарајућу егзалтацију језика, тона и метафоре, при чему је, посебно на стилском и језичком плану, видљиво искуство авангарде, превасходно надреалиста. Ова почетна поставка односа се, природно, мења кроз збирке Бранислава Петровића, и већ је у *Градилишту* тон унеколико потамњен, будући да осећање света из *Моћи њовора* кородира пред предосећањем смрти и осећањем коначности. Ова два егзистенцијална фатума, као и друге метафизичке теме, преузеће у збирци *О њроклеша да си Улицо Рије од Фере* примат који никада неће изгубити, све до последњих Бранислављевих лирских исписа. Међутим, никада, чак ни на крају песничког пута, Бранислав Петровић се неће одрећи свог егзалтираног односа према свету, чак и када буде дохватао потпуно друге регистре, попут антрополошки песимистичног, па чак nihilистичког („Стихови о смећу”, *Жежевасион*). И управо се у том егзалтираном тону, каткад свеопштем, каткад и потамњеном, Бранислав Петровић указује достојним духовним наследником Растка Петровића, који је и сам, кроз *велику екстазу*, певао о свету и човеку.⁵

5 Са екстатичним, каткад и лудистичким тоновима и регистрима који на моменте врхуне у оба опуса усклађен је и поступак карневализације који такође, на моменте, преузима истакнуту позицију у лирском делу и Растка

Од тајне рођења до авантуре живота

Тајна рођења је једна од најзначајнијих тематских преокупација како лирике, тако и целокупног опуса Растка Петровића. Процес авангардног децентрирања од доминатног искуственог и осећајног контекста европске културе, водио је Растка преко окретања ка фолклору, ка наслеђу старих Словена, ка скрајнутим или мање познатим културама попут афричке, и дубље, у искуства сна, мита, језика, архетипова, коначно, и ка самом феномену човековог рођења. „Рађање код Петровића јесте трауматични тренутак у коме јединка окончава једно стање и започиње друго, прелази из топле безбедности мајчине утробе у неизвесну неумитност спољашњег света” (Јовић 2005: 176). Још је Зоран Мишић приметио ову тежњу за „повратком у златно доба” и „пренатално стање”, као и „трауму рођења” (Мишић 1976: 231) која проузрокује трауму живота, будући да се не може повратити жељена преегзистенција и изворни тренутак човековог битисања, који врхуне над сваким замишљеним постнаталним испољавањем или искуством. Иако тајна рођења, као што то Новица Петковић указује, никако не подразумева само трауму, ипак се та особеност рођења у Растковом делу најчешће понавља или варира (в. Петковић 1999: 34–37). Постојање у свету је представљено као нежељено, а повратак у пренаталну егзистенцију као жељено, али не и достижно стање. Стога је *Ошкровење* испуњено читавим низом симулација које могу да подсети на пренатално, или у немогућности да то учине, доводе до различитих импликација. Такве тежње ће се у *Ошкровењу* остварити у неколико смерова: од хипертрофије телесног и кататоничке обамрлости након претераног телесног испољавања у „Пустолову у кавезу”, или од културолошког, хронотопског и космолошког размештања у „Путнику”, преко спуштања кроз дијахронијску линију ка искуству старих Словена у низу песама, или преко покушаја да се сан конституише као довољна замена у „Једином сну”, све до песме „Тајна рођења”, у којој је целокупно нестабилно постојање човека

и Бранислава Петровића, активиран на свим нивоима од језичког и лексичког, па све до поставке самог света.

(рађање, живот и смрт, кроз цикличну форму) контрастирано према спокоју пренаталног стања. Најзначајнија резултанта овог Растковог поетичког трагања је у томе што је губитак пренаталног искуства дефинитиван и коначан, те се може симулирати једино кроз сећање или поетски чин. Такође, тек накнадно се може досегнути супституција пренаталног и кроз покушај да се активирају разнородни контексти, почесто везани за сам комплекс телесног, који могу, ако не да подсети на почетно жељено стање, онда барем да укажу на девијанте или каткад задовољавајуће модусе постојања у животу након рођења, који опет могу, барем на трен, бити (често и недовољна) компензација.

Расткова опсесија тајном рођења прожима не само читав низ поетско-поетичких одредница *Ошкровења*, већ и читавог његовог опуса. Код Бранислава Петровића је другачије, јер његова фасцинација човековим рођењем, и пренаталним стањем, није никако у тој мери фреквентна нити значајна. Она постоји, али тек као део ширег тематског комплекса, откривања света и човека, који има сасвим другачији потражујући принцип. Растково морање да пронађе децентрирани простор пуне егзистенције је директан поетички принцип његовог песништва. Код Бранислава Петровића је тајна човековог стварања и његовог пренаталног постојања део тајне живота – у тој мери је и значајна, али тек као део веће скице према којој се моделује и човек и свет.

Самим тим, Бранислав Петровић, пишући о тајни рођења, примећује друге ствари у односу на Растка, како се очитује у троделној целини „Рождество или прва птица о ужасима” из *Градилишта*. Први сегмент је посвећен рођењу детета и на неколико равни асоцира на Растков комплекс телесности. Материца, и окружење које је дете напустило, названа је „дивна топла непоновљива нирвана [која је] остала иза њега, као далек, незапамћен сан”. Већ прво купање подсећа на „царство из којег је пре неколико тренутака дезертирао”, изазивајући одушевљење. Пренатално искуство јесте представљено као блажено, али не и као фатални губитак. У целокупном пасажу су истакнута телесна исказивања нових искустава: прва радост дететова је „дрека”, којом се обзнањује свету, а друга већ поменуто купање. Такође, дечак је описан називима који указују и на саму екстазу телесног преко гротескног стилског регистра („непојмљива, слузава, слепа, вриштава

гомилица меса”, „мали хаос”, „чудовиште”). Следи и детаљан опис дететовог тела, са акцентом на копулативним органима, чиме се телесност директно везује за сексуалност. Сви елементи песничке слике су постављени са намером да укажу на то да се рођење слави као чудо, а не траума, посебно преко комичног и пародираног односа самог света према рођењу – око детета се скупља читава менаџерија бића, животиња, људи, појава, која га слави и дочекује. У благо пародираним космичком чину рађања, наместо трауме, иако се сигнализира блаженство пренаталног, истиче се супремација телесног исказивања, и пре свега, радост откривања света. Управо је разлика у томе, код Растка нема повратка у пренатални простор, иако је кретање врло често сво усмерено ка враћању, или симулирању сличних околности, што ретко доводи до задовољства које није одређено горким неприхватањем, хипертрофијом, опирањем, огорченошћу, или неким другим блиским рефлексом. Код Бранислава Петровића нема много промишљања о враћању, већ о кретању напред и о откривању самог света.⁶ Потмула радост тела, кретања, страсног упознавања света, обећања еротског и свих других варијација телесног је код Растка потамњена сазнањем да се врхунско испољавање телесног, бивствовање у пренаталном, не може досегнути. Код Бранислава Петровића нема тог суспендујућег комплекса, сама *авантюра* живота је другачија, код Растка патња, код млађег Петровића пустоловина, и само откривање света је другачије, антрополошки и аксиолошки, јер код Бранислава Петровића постоји непомућена радост откривања, коју не зауставља никакав комплекс иницијално, као код Растка. Наравно, касније ће се у поезији Бранислава Петровића развити или појавити теме који ће умањити значај телесног као што ће изменити и перцепцију одређених, већ опеваних, животних искустава. Усложњавање песничке имагинације Бранислава Петровића је усклађено са природним развојем његових тематских преокупација, које крећу од телесног да би досегли до метафизичког, егзистенцијалног, онтолошког, па и, на ретке моменте, нихилистичког регистра.

6 Или, како ће Бранислав Петровић записати у четвороделној целини „Детињство или друга птица о ужасима”: „Појмите како је то несхватљиво и лепо: Роди се човек, отвори очи, и види свет!”

Као што се Расткова тајна рођења не зауставља на самом рођењу, већ укључује целокупно телесно испољавање у животу, све до смрти, везујући се тако у цикличну митску матрицу, и преко ње, у тесну везу са другим битним Растковим темама, попут односа са природом, или са космолошким уређењем света, тако ни само рођење не представља коначницу за Бранислава Петровића. Други сегмент песме „Рождество или прва птица о ужасима” представља сусрет мушкарца и жене, који није само сексуални или биолошки, већ се концентрише у самом чину „грађења” човека, који надилази простор телесног. Материца жене не представља више само простор пренаталног ужитка, већ „прапостојбину свега”, центрум творачког принципа. За разлику од Растка Петровића, који истиче читав низ искустава који се појављују након рођења, и уграђује их у мрежу сопствене поезике, Бранислав Петровић је директнији, или барем уже поставља визуру, и истиче космолошки тренутак стварања човека у сексуалном чину који врхуни над свим осталим испољавањима телесног: „СВЕ СЕ ЛАМПЕ ВАСИОНСКЕ ГАСЕ – СВЕ ЈЕ СВЕ – СВЕ ЈЕ У ТОМ ТРЕНУТКУ”. Дакле, моменат креације човека се испоставља и врхунцем телесног испољавања, и космолошке поставке света, и онтолошке позиционисаности човека, што је пропраћено типичним комично-озбиљним коментаром Бранислава Петровића: „То је, мора се признати, тренутак.”

Трећи сегмент песме представља епilog, у којем мушкарац, суочен са сопственим телесним пропадањем, проналази смисао у цикличном смењивању генерација. Поражен у борби са животињом, рањен и понижене снаге, сазнаје да ће добити сина и помишља: „Он ће удесити проклету мечку”. С тим сазанањем, и са идејом да у стомаку жене „КУЦА СРЦЕ ЈЕДНОГ НОВОГ СВЕТА”, тајна рођења Бранислава Петровића се разрешава у митском, цикличном кључу, који ипак није лишен одређене дијахронијске прогресије: син ће ипак „удесити проклету мечку”, што оцу није пошло за руком. Рођење човека се успоставља као космолошки чин, провучен кроз поновљиву матрицу мита, и тиме се свака могућа траума рођења и живљења, (која би код Бранислава Петровића претпостављала пре свега немогућност да се супремација телесног испољавања одржи, већ да се унизи старењем и пропадањем), ублажи сазнањем да тајна рођења омогућава телу да врхуни у тренутку стварања човека, али и кроз наставак постојања

кроз другога. Тиме је смрт лишена коначности, и преведена у живот, кроз могућност да се *ирађењем* новог живота сопственој егзистенцији одузме фатум трајања и коначности. Свет је ипак устројен као место аксиолошки позитивне наде – чак је и телесна пропадљивост сагледана из перспективе антрополошког оптимизма. Круг је затворен рођењем детета, а тајна рођења се наставља унедоглед, дајући човеку могућност да остане, макар кроз биолошки траг, сећање прошлих и нада будућих тела, искустава и живота.

На ширем плану поетике Бранислава Петровића, рођење представља улазницу у *авантюру* живота, и ту се тематско обликовање овог мотива раздваја у два правца. Први је одређен задовољством откривања, именовања, перципирања и уживања у феноменима и појавама што се проналазе и исказују, и *проживљавају*. Други је обременен сазнањем да се сви перципирани феномени упознају потамњени одређеном метафизичком, онтолошком, егзистенцијалном или каквом другом тешкоћом. Ова два правца тематског обликовања мотива рођења међусобно се не искључују. Заправо, најбоље песме Бранислава Петровића су настале на плодној размеђи ова два поетичка кретања – између потребе да се одређено осећање, предмет или биће открије и препозна у својој унутрашњој сврховитости, и (не)могућности тог траженог и понекад досегнутог искуства (донекле контаминираног или суспендованог неким наметнутим или новооткривеним животним кумиром) да донесе човеку одређени спокој или утврди његово стајно место. Сусрет ова два, донекле и контрастирана, искуствена регистра, у најбољим песмама Бранислава Петровића, резултује кризним поетским напором који иницира пробој у епифанијско поље.

У песми „Предосећање будућности” потреба за љубављу, телесним и емотивним испуњењем, за животом, односно егзистенцијом у било каквом облику, поставља се насупрот смрти, потврђеној и на историјском (колективном) плану и схватањем (индивидуалне) коначности. Крик над покушајем да се појми механика односа која захтева једну „васељену нову”, преобликован је у прегнантно сазнање о позицији и судбини човековој кроз које је досегнуто антрополошки позитивно оправдање човековог постојања у свету: „Кад гори човек / цео свет се / греје – / кад изгори / човек / тад / пепео све је.”

У чувеној песми „Чистилиште”, жена, односно потреба за љубавним и телесним (али и духовним) испуњењем, насупрот је друштвеном моралу и опресиви државног апарата. Досезање једне достојне потребе, и једне од централних тематских опсесија Бранислава Петровића, сели се са чистог љубавног, друштвеног и догађајног плана на метафизички, где лирски субјект, упркос свему што је против њега постављено, појми да му је дозвољено да се приближи оном жељеном и преко потребном („па забога љубио си једну стварно лепу жену грешну”), и да тек преко тог чина, насупрот свему негаторском и опречном, постаје честица света, која се својим чином неповратно у њега уграђује. Свет је код Бранислава Петровића вредан познавања, али тек кроз искуства, која неповратно оправдавају постојање и света и човека.

Завршна зајажња

Када се упореде песнички опуси Растка и Бранислава Петровића, примећују се неколике тематске варијације, као и пар значајних мотивских поклапања. Комплекс телесности, *младићство*, однос према еротичном, према друштвеном моралу, митском наслеђу, *авантюра* живота и страшно упознавање света, метафизичка трагања, екстатични тонови и регистри, карневализована слика света – додирне су тематске тачке поезије ова два песника, која су довољно често толико блиска, да је сасвим упутно то да је Бранислав Петровић преобликовао многе тематске преокупације Растка Петровића.

Бранислав активира поменуте Расткове опсесивне теме и моделе, али их увек реинтерпретира кроз аутентичан израз, не следећи, осим издалека, кроз дијалог и, самим тим, дијахронијски развој тематских и идејних линија, поезику славног претходника. Такво кретање се може разумети ако се и Растко и Бранислав, а посебно потоњи, контекстуализују у општем поетичком кретању својих песничких генерација – у значајној реактуелизацији, реинтерпретацији и ревалоризацији авангардног наслеђа које је иницирала и, у одређеној мери, спровела генерација послератних модерниста, учествовао је и Бранислав Петровић, као донекле и закасни члан те генерације. Међутим, на поетичком плану преклапања и нема превише, због

тога што су и Растков и Бранислављев лирски опус одређени различитим поетичким узусима. На овом плану, Бранислав Петровић се може сматрати могућим Растковим наследником превасходно када се посматрају сличности и разлике у оквиру свеопштег екстатичног тона при откривању света и човека који снажно одређује оба опуса. Директне поетичке паралеле, на многим другим местима изостају, осим превасходно на тематском нивоу. Чак и истакнута подударана песничких слика којим се обликује *тајна рођења* остају пре свега на почетном тематском плану, док се поетички, као и при досегнутој тематској реализацији, другачије разрешавају. Код Бранислава, за разлику од Растка, тајна рођења није истакнута тема, већ се местимично појављује не би ли ојачала позицију самог човека који се одређује испољавањем телесности, макар превасходно у прве две његове збирке, и представља увод у можда и најзначајнију од свих тема Бранислава Петровића, увод у *авантуру* живота. Бранислављева поетска *авантура* призива многе Расткове тематске опсесије, па иако их другачије разрешава, и мада их потражује на другачијим поетичким основама, ипак комплентира песничком опусу старијег Петровића, развијајући одређене тематске оквире и, пре свега, наслањајући се на осећајност његове поезије. Самим тим, у раду изведеном компаративном анализом настојимо да упутимо нов поглед на једну тематско-поетичку трасу певања Бранислава Петровића, већ и омогућује да се, преко преиспитивања поетичких додира, самеравања и разлика са поезијом Растка Петровића, укаже на неке еволутивне тачке у развоју наше поезије прошлог века, што даље омогућава да се песništво Бранислава Петровића додатно узглоби у српски књижевни и лирски канон.

ЛИТЕРАТУРА И ИЗВОРИ

1.

Петровић, Бранислав. *Сабране њесме 1/2*. Београд: The English Book, 2012.

Петровић, Растко. *Сабране њесме*. Београд: Српска књижевна задруга, 1989.

2.

Јовић, Бојан. „Пчела, и црв : О животу и животињама у поезији Бранислава Петровића”. У: *Бранислав Пејировић. Песник*. Краљево: Народна библиотека „Радослав Веснић”, 1999, стр. 143-159.

Јовић, Бојан. *Поеџика Расџка Пејировића : сџрукџура; конџексџи*. Београд: Народна књига / Алфа, Институт за књижевност и уметност, 2005.

Мишић, Зоран. *Криџика њесничкоџ искусџива*. Београд: Српска књижевна задруга, 1976.

Пантић, Михајло. „Хаотички синтетизам или о неким поетичким топосима књижевног дела Растка Петровића”. У: *Расџко Пејировић : зборник радова*. Београд: Институт за књижевност и уметност, 1999, стр. 185-195.

Петковић, Новица. „Пукотина у језику”. У *Расџко Пејировић : зборник радова*. Уредник Новица Петковић. Београд: Институт за књижевност и уметност, 1999, стр. 13-53.

Петровић, Бранислав. „Беседа о песми”. У: *Бранислав Пејировић. Песник*. Уредник Драган Хамовић. Краљево: Народна библиотека „Радослав Веснић”, стр. 237-241.

Симовић, Љубомир. „Уз књигу Предосећање будућности Бранислава Петровића”. У: Петровић, Бранислав. *Сабране њесме 2*. Београд: The English Book, 2012, стр. 322-333.

Milomir Gavrilović

BEFORE THE SECRET OF BIRTH AND ADVENTURE OF LIFE:
A COMPARATIVE READING OF THE LYRICAL OEUVRES OF RASTKO
PETROVIĆ AND BRANISLAV PETROVIĆ

Summary

This paper presents a comparative analysis of the poetic oeuvres of Rastko Petrović and Branislav Petrović, with the aim of pointing to the poetic and thematic similarities and differences in the poetry of the two poets. Responding to his own thematic interests, Branislav Petrović reactivated many important themes of the poetry of Rastko Petrović. Possible poetic parallels that can be interpreted are: the body as a significant motif, the relationship between the manifestations of the body and social morality, the mythical subtext, the ecstasy in the process of the recognition and understanding of the world, the metaphysical aspirations, and especially the motifs of birth and death. The poetry of Branislav Petrović can be accurately contextualized in the twentieth-century Serbian poetry only when it is viewed and interpreted through the significant poetic connections with the poetry of Rastko Petrović.

Универзитет у Крагујевцу
Филолошко-уметнички факултет
Центар за проучавање језика и књижевности
gasha88gm@gmail.com

ПРИЛОЗИ ЗА ПОЕТИКУ
БРАНИСЛАВА ПЕТКОВИЋА
Зборник радова

Издавачи

Институт за књижевност и уметност, Београд

www.ikum.org.rs

Градска библиотека „Владислав Петковић Дис”, Чачак

www.cacak-dis.rs

За издаваче

др Бојан Јовић, научни саветник

др Богдан Трифуновић

Превод резимеа

Бојана Аћамовић

Израда рејисџира

Тања Вуковић

Тијана Бежанић

Прелом њекстџа

Зоран Јуреш

Шџамџа

Атеље Јуреш – Чачак

Тираж

300

ISBN 978-86-83375-96-7

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

821.163.41.09-1 Петровић Б. (082)

ПРИЛОЗИ за поезику Бранислава Петровића : зборник радова [са научног скупа одржаног 10. маја 2018. у Чачку, у оквиру програма 55. "Дисовог пролећа"] / уредник Драган Хамовић. - Чачак : Градска библиотека "Владислав Петковић Дис" ; Београд : Институт за књижевност и уметност, 2019 (Чачак : Атеље Јуреш). - 269 стр. : слике Б. Петровића ; 24 см. - (Дисово пролеће / [Градска библиотека "Владислав Петковић Дис", Чачак] ; 55)

"Зборник је резултат рада на научном пројекту 'Смена поетичких парадигми у српској књижевности двадесетог века: национални и европски контекст'" --> прелим. стр. - Тираж 300. - Стр. 11-14: Брана и његови будући људи / Драган Хамовић. - Напомене и библиографске референце уз текст. - Библиографија уз сваки рад. - Summaries. - Регистар.

ISBN 978-86-83375-96-7 (ГПВПД)

1. Хамовић, Драган, 1970- [уредник] [аутор додатног текста]
 2. Дисово пролеће (55 ; 2019 ; Чачак)
- а) Петровић, Бранислав (1937-2002) -- Поезија -- Зборници

COBISS.SR-ID 276169740